

מילת התינוק הירוק

הרמב"ם פוסק בהלכות מילה¹: קטן שנמצא בשמיני שלו ירוק ביותר אין מלין אותו עד שיפול בו דם ויחזרו מראיו כמראה הקטנים הבריאים, עכ"ל. מלים אלו אומרות לרופא דרשוני, ובפרט לרופא שבעבודתו היום-יומית מוטל עליו להביע דעתו המומחית לפני רבנים ע"מ להחליט אם צריכים לדחות את המילה בשמיני, שביום השמיני על הרופא להעיד אם הצבע המשונה של הילוד מוכיח על מחלה או שהוא בגדר הרגיל.

א.

לשם ברור הענין נעיין קודם כל במקור אשר ממנו נובע פסק הרמב"ם: בגמרא (שבת 2) איתא ואמר אביי, אמרה לי אם, האי ינוקא... דירוק ואכתי לא נפל ביה דמיה, ליתרחו עד דנפל ביה דמיה ולימהלוהו, דתניא אמר ר' נתן: פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא, ובאה אשה אחת לפני, שמלה בנה הראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני. ראיתיהו שהוא ירוק, הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית. אמרתי לה, המתיני לו עד שיפול בו דמו, והמתינה לו ומלה אותו וחיה א²).

רופאי זמננו השתדלו לחקור לאיזו מחלה ולאלו סימנים מתאימה התמונה שתיארה ר' נתן. חקירה זו אינה מעניגת מבחינה מדעית בלבד. יכול להיות שלתוצאותיה תהיה חשיבות גם בקביעת ההלכה ובפעולתנו המעשית. ד"ר פרויס³, בספרו המצוין הכולל את כל עניני הרפואה בתנ"ך ובתלמוד, מרחיב את הדיבור על בעיה זו. דוקא עפ"י מאמרו של ר' נתן רוצה הוא להוכיח כי „הירקון“ כשם מחלה הוא חוסר דם⁴ — ולא כמקובל צהבת⁵. כי לדעתו ר' נתן מכנה את חיורון העור בשם „ירוק“: „בשר הילד הוא ירוק. על אף הסתכלות מדויקת אינו רואה דם, והוא דוחה את המילה עד אשר יכנס הדם לתוך הילד“. כך הסביר פרויס. לדעתו אין ספק, לפי זה, שהמלה „ירוק“ מציינת

(1) רמב"ם, הלכות מילה פ"א י"ו. (2) שבת קלד ע"א.

(2א) בפי' רש"י אנו קוראים: „לא נפל ביה דמא“. לא בא בו דם ומתוך כך חלש הוא ואין בו כח וממהר לחלוש ולמות... ומשום חולשא שלא נוצר בו עדיין דם.

(3) Dr. Julius Preuss. Biblisch-talmudische Medizin, Berlin 1911, p. 189.

(4) Anaemia (5) Icterus

חיורון העור, „כי העור היה ריק מדם“. בטוב טעם שלו הוא מביא הוכחות שהצבע הירוק מורה גם על חיורון, אע"פ שהוא מודה שהמובן המקורי הוא הצבע שאנו משתמשים בו היום כצבע ירוק, כצמח השדה, והוא גם אינו רוצה להכחיש שירוק יכול להורות גם על הצבע הצהוב של הביצה. אבל הביטויים „אכתי לא נפל ביה דמיה“, „הצצתי בו ולא היה בו דם“⁶ מוכיחים בהחלט שהירוק שבמאמרו של ר' נתן היה חוסר דם בעור א.⁶

גם קצנלסון⁷ באותה דעה, שהתינוק סבל מחוסר דם, הוא רק רוצה למצוא את הסיבה במחלת „הדממת התורשתית“ (הימופיליה)⁸.

ב.

נגד הנחה זו של הוהות ירוק — חוסר דם, קיימות הוכחות כבדות-משקל שאפשר לבררן:

1. עפ"י העיון במקורות התלמודיים;
2. עפ"י תוצאות מחקר מדע הרפואה;
3. ועפ"י מחקר המסורת.

1. העיון בתלמוד.

פרוים אינו מתחשב בעובדה שאותו מאמר של ר' נתן הובא בגמרא

(6) פרוים השמיט את המלה „דם ברית“, לעומת כל הגירסאות הנמצאות בצילומי כתבי היד הנמצאים ב„מכון התלמוד הישראלי השלם“ בירושלים.

(א6) גם בעל „זוהר הברית“ (סימן י' כ"ז. ע' 78) חושב שהירוק שבש"ס היינו חיור (בלייך) ורוצה להסתמך על ספר התניא. הנוסח שם („תניא רבתי“, וארשא 1879, הלכות מילה ס' צ"ב), „ואי אשתכח כחישותא בגופיה... דחינן ליה... עד דנפל ביה דמיה“. הביטוי „כחישותא“ מורה לדעתי יותר על תינוק רזה וחלש, וזה מתאים לדיעה של המאירי „ראוי לעיין בולד אם... הוא מבושל בכדי הצורך“ (חולין מ"ז). גם לדעתי סיבת הצהבת הרגילה של הילודים היא חוסר בשלות (ע"ע להלן עמ' קעב).

(7) ד"ר י. ל. קצנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, ברלין תרפ"ח, ע' 232.

(8) Haemophilia. לדעתי אי אפשר להסכים עם האבחנה הזאת. עין הרופא אינה יכולה לאבחן את המחלה (אלא ע"פ בדיקות מעבדתיות), כי הילד הסובל מדממת אינו חיור. קצנלסון מביא לעזרתו את ההשערה שלילד אבד דם בשעת כריתת הטבור. אבל למקרה נדיר זה אין שום הוכחה. אדרבה, יש להניח שהאם היתה מספרת עובדה יוצאת דופן זו, וגם הגמרא אומרת ההיפך: מדובר על תינוק שעדיין לא נפל בו דמו, ולא שנאבד דמו. חוץ מזה איד קצנלסון רוצה להצדיק את עצתו של ר' נתן למול אחרי זמן קצר כשיפול בו דמו — ר' נתן היה צריך להתחשב בסכנה שהילד ימות במילה ע"י שטף דם — כי מחלת הדממת נמשכת לכל הפחות שנים רבות, אולי אפילו כל החיים.

במקום אחר, בו מבררים את כשרות הריאה לפי מראה הצבעים⁹). „ירוקה כשרה“ (רש"י: כמין עשבים) מדר' נתן דחניא ר' נתן וכו' (כמו בגמ' שבת קלד). אמר ר' סמא בריה דרבא האי ריאה דדמי ככשותא וכמוריקא וכגון ביעתא טרפה. (רש"י ככשותא: ירוקה ולא כעשבים אלא כמראה כשותא „הומלון“¹⁰), או כמראה מוריקא כרכום¹¹), או כמראה ביצה, וכל אלה מין ירוק הן אלא שזה משונה מזה, וכל מראה קרוי¹²) נקרא ירוק) — אלא ירוקה דכשירה היכי דמיא ככרתי¹³)¹⁴).

לפי פ' רש"י מתברר שמשתמשים בשם צבע „ירוק“ בשני מובנים: במובן המקורי שהוא ירוק כמו ירק „כמין עשבים“. ויש לשם זה עוד מובן הכולל גם צבעי צהוב למיניהם, ולפי התוספות¹⁵) כולל גם את הצבעים עד גבול הכחול בספקטרום הצבעים.

הוכחת הגמרא מדר' נתן היא כנראה שכמו שהילד הירוק של ר' נתן הבריא, כך גם לריאה הירוקה יש עוד חיות¹⁶).

כל הצבעים הנזכרים לעיל — מירוק סתם עד צהוב — הם צבעים בולטים

9) חולין מז ע"ב.

10) Hopfen לפי המילון של פרופ' יעקב לוי (לייפציג 1889), לפי פ' רבינו גרשום „כמיל“ בלשון כנען.

11) מין בושם ידוע Safran-Crocus לפי הקונקורדנציה של מנדלקרן. השוה: תרגום יונתן (ויקרא ט"ו י"ט) מוריק הי כגון זעפרנא.

12) קרוג — Croc — (צהוב) Safran-Gelb לפי אברהם ברלינר (רש"י על התורה, מהדורה חדשה, ירושלים תשכ"ב ע' 464).

13) לפי מילון לוי: Porree (ע"י רש"י ברכות ט' ע"ב: תכלת ירוק הוא וקרוג לצבע כרתי שקורין פוריי"ש). תרגום „חציר“: „כרתי“ (במדבר י"א ה') מין עשב ירוק שקורים (Lauch).

14) רש"י בגמ' שבת (קלד) אצל מילה אינו מגדיר את הצבע של התינוק, אחרי שפה בחולין האריך בביאור פרטי הצבעים בקשר לאותו מאמר של ר' נתן על התינוק ה„ירוק“.

15) חולין מז ע"ב ד"ה אלא ירוקה.

16) אם גם נאמר בגמ' „ירוקה דכשרה היכי דמיא ככרתי“, אין היא רוצה למעט בכך כל מיני ירוק וצהוב אחרים, אלא רק את אלה שלושה מיני הצהוב הנזכרים שם. כן משמע מחוספ' „אלמא ככרתן לאו דוקא, וכן נראה דלא אתי למעוטי אלא דדמיא לכשותא ומוריקא וביעתא, דכל מיני קרוג ירוקין איקרי“. כך אנו יכולים להבין איך הגמרא לומדת מ„ירוק“ דר' נתן, אע"פ שהירוק של התינוק לא היה כנראה ככרתי, אלא צבע של צהבת, שבמקרים קשים הצהוב שלה נוטה אפילו קצת לצבע שקוראים היום ירוק, אבל אינו דומה לשלושת צבעי הצהוב הנזכרים בגמרא.

לעין ואינב חירורים. אילו היה הילד של ר נתן רק חירור, איזו הוכחה היתה מדרי נתן על הצבעים האלו? אלא לאמוראים היתה הדיעה הברורה שהילד היה ירוק ממש או דומה לזה צהוב.

גם ההוכחה העיקרית של פרויס מתוך הלשון „לא נפל ביה דמיה“ „ליפול בו דמו“ אינה הכרחית, היא אינה חד-משמעית לחוסר דם. נכון, המפרשים אומרים „לא בא בו דם“, „לא נוצר עדיין דם“ (רש"י). אבל ברור שאי אפשר להבין זאת פשוטו כמשמעו. אין לך ילוד אשה אשר לא נוצר בו דם, או שלא בא בו דם, ואי אפשר כלל להתקיים כאשר בחלק ניכר של הגוף אין דם הזורם בעורקים. אלא לדעתי עניינו צריכות להיות מופנות פחות לכמות של הדם („חוסר דם“) מאשר לאיכותו. כשהגמרא והמפרשים מדברים על הדם, הם מבינים בזה: דם חי, אדום, טהור, נקי מתערובת משונה כמו צבעי מרה. כך נוכל להגיע לפירוש אחר של המלים שבגמרא: „אכתי לא נפל ביה דמיה“. לא כתוב „דמא“¹⁷ סתם, אלא „דמיה“, ו"א הדם המתאים והראוי לו, בלי פסולת של צבעי מרה (כפי שנבאר להלן).

להנחה זו ש"יפול בו דמו" מרמז על חוסר פעולת דם חי, נוכל להגיע גם אם נדייק בלשון המימרא של אביי „האי ינוקא דירוק ואכתי לא נפל ביה דמיה“. לו היה הצבע הירוק נגרם ע"י חוסר דם — כפי שטוען פרויס — היתה מתאימה יותר הלשון „דאכתי" בדל"ת הסיבה. עכשיו שכתוב „ואכתי", בוי"ו מוסיפה, מורה הלשון יותר על תהליך נוסף בדם שהיה צריך לבוא אחרי שהופיע צבע ירוק, ו"א פעולת דם אחרי הופעת הצהבת, כמו שביארנו. כל עוד שיש צבע צהוב בעור התינוק אנו רואים בעינינו שעדיין אין בו דם שבחיותו יכול להתגבר על חולשת הגוף הנגרמת ע"י צבע המרה, וכל הזמן שהוא יש עוד סכנה במילה.

17 גירסת רש"י: לא נפל ביה דמא. אכן בכל צילומי כתבי היד הנמצאים פה, כתוב: דמיה.

מי שהדיוק „דמיה" ולא „דמא" אינו מוצא חן בעיניו, יכול להגיע למטרה זו גם בדרכים אחרות, למשל אם ישים לב למלה „נפל" שאפשר לתרגמה באופנים שונים:

1. נפל = „הולם“, „מתאים" — כמו כסותה כסות שהוא נופל לשארה (מכילתא שמות כא י'), ו"א הדם עדיין אינו מתאים לתפקידו.
2. נפל = „נטה" — כמו ונפלה אל מחנה ארם „ענין נטיה" (מלכים ב, ז, ד, מצודת דוד), ו"א הדם עדיין לא נטה למסלולו.
3. נפל = „התקפה" — כמו לואב שנפל על הצאן (תנחומא פנחס ד'), ו"א הדם עדיין לא התקיף את רעל המרה שברקמות הגוף ולא התגבר עליו.

כמו כן אנו יכולים לתאר לעצמנו שרק הדם האדום החי ראוי להקרא בשם הקודש „דם ברית“, ולא הדם המעורב עם צבעי מרה. רבי נתן לא ראה דם טהור, ולדעתו לא היתה אז אפשרות לקיים את מצות המילה, שהיא קשורה ב„דם הברית“⁽¹⁸⁾.

הסברים אלה יהיו יותר קרובים ומתקבלים על דעתנו אם נברר מה קורה אחרי הלידה בדם ובכבד של הילוד, על פי השקפותיו של מדע הרפואה.

2. תוצאות מחקר מדע הרפואה

ההנחה של פרויס שאצל התינוק של ר' נתן היו תופעות של חוסר דם, ולא של צהבת, אינה יכולה להחזיק מעמד לעומת תוצאות המחקר החדשות במדע הרפואי. כי אינה ידועה לנו תופעה כזאת של חוסר דם משפחתי הגורם למות התינוק אחרי המילה, ילד אחר ילד. אבל ידועה לנו מחלה משפחתית בדם המסכנת את התינוק הנימול, שסימנה צהבת⁽¹⁹⁾. הצהבת הזאת נגרמת ע"י הרס ההימוגלובין (צבע הדם) שבא כתוצאה מחוסר התאמה של סוגי דם ההורים, או מגורם „ריזוס“⁽²⁰⁾ הנמצא בתוך דם האב והתינוק (ולא נמצא בדם האם). פרויס לא היה יכול לדעת טיבה של מחלה זו כיוון שהפרעות כאלו בדם נתגלו 30 שנה אחרי הופעת ספרו⁽²¹⁾. אנו יודעים עכשיו שע"י הרס צבע הדם נוצר בתוכו מין צבע מרה בלתי גמור⁽²²⁾. תפקיד הכבד הוא להפוך את הצבע הזה לצבע מרה רגיל⁽²³⁾. רק אחרי תהליך זה יכולות הכליות להוציא את הפסולת הזו מן הגוף דרך השתן. אפילו כבד פעיל ובריא אינו יכול לבצע את התהליך הזה במידה מופרזת, על אחת כמה וכמה כבד של ילוד אשר עדיין אינו בשל, וכך מצטברת הפסולת של צבע מרה בתוך הדם, דבר הגורם לצהבת הברורה הנראית לעין. לעתים קרובות אנו מבחינים בצהבת הזאת, דוקא במקרים הרציניים, כבר בזמן הלידה, לפעמים היא מופיעה יום-יומיים אחריה. הטפול במחלה הכללית הקשה הזו, המקובל היום, הוא בדרך כלל החלפת הדם המרעיל

(18) כך היו אצל ר' נתן תרתי לגריעותא : (1) בירוק יש סכנה למול ; (2) אין מצות מילה מתקיימת כהוגן (ע"ע רש"י, גמ' שבת קלד, ד"ה לכרכי הים).

(19) מחלה הימוליטית של הילודים Morbus haemolyticus neonatorum

(20) Rhesus-Factor

(21) יש מקרים נדירים של הרס דם אצל ילודים ע"י חוסר גורם G-6-PD משפחתי בתוך הדם, או ע"י אלם (Sepsis) שהוא זיהום כללי. אלם הוא כעת מחלה נדירה אצלנו. קיימת גם, כיוצא מן הכלל, צהבת כמחלה קשה בלי הרס דם כתוצאה ממומים בכלי המרה.

(22) Bilirubin indirect

(23) Bilirubin direct

והמורעל בדם בריא. על כל פנים היתה המילה מסכנת מאד מאד את חיי הילוד החולה במחלה זו.

יש להניח שהילד הירוק של ר' נתן סבל ממחלה משפחתית זו. ר' נתן ראה את סכנת המילה באשר הילד היה ירוק, והחליט לדחות את המילה עד אשר תעבור הצהבת.

כמובן אין לשער שר' נתן הכיר את טיב המחלה ואבחן את האבחנה: הרס דם. הוא חשב כנראה שהיתה זו צהבת הילודים, אבל בצורה קשה כפי שהתברר לו מקורות המשפחה. בכל אופן הוראתו היתה הגיונית וחיונית אז, ומתאימה גם לזמננו אנו.

לעומת המחלה המשפחתית הקשה הזאת הרי ידועה לכל תופעת צהבת הילודים⁽²⁴⁾, שאינה סימן של מחלה, אלא הנגרמת ע"י חוסר בשלות הכבד בימים הראשונים של החיים, אפילו בלי הרס דם מופרז נמצא צבע-מרה בלתי-גמור בדם כל תינוק בימים הראשונים, אמנם במידה קטנה ומסוימת. ואם חוסר הבשלות תימשך ימים מספר, יעלה פלס צבע המרה, ומופיעה אצל התינוק צהבת הנראית לעין⁽²⁵⁾. הצהבת הזאת מתחילה בדרך כלל ביום השני-השלישי של החיים, מגיעה לשיאה ביום החמישי או השישי, ויורדת לקראת סוף השבוע, עד שביום השמיני כמעט אין עוד צבע צהוב בעור. אז אפשר להניח שתקופת המעבר של חוסר הבשלות כבר עברה, שהילד מגיב תגובות בריאות בפעולותיו — גם בפעולת הכבד גם בפעולת שאר אברי הגוף. הדם אינו מעורב כבר בצבעי מרה — הוא אדום גקי — ויכול להתגבר על הצבע הצהוב של העור שהשאיר הדם המקולקל.

אכן יש מקרים, שתקופת מעבר זו נמשכת יותר. הצהבת בעור אינה פוחתת מהיום החמישי או השישי, ועוד ביום השמיני היא נראית בעליל. גם זה עדיין אינו סימן למחלה, אבל פעולותיו של הגוף, ובפרט של הכבד, עדיין אינן מפותחות. תפקיד הכבד הוא רב-גווי: למנוע נזקי רעלים שונים — למשל, כפי שהזכרנו, צבע מרה בלתי-גמור —, לבנות חמרים ביולוגים חשובים להונת הילד, לאפשר את קרישת הדם, וכד'. מוכן מאליו שבמצב הזה של חוסר בשלות וחוסר תגובות חיוניות הכרוך בזה, תגביר פעולת המילה ותוצאותיה את הסכנה הכרוכה בכל מילה. לא לחנם מדגיש המדרש את סכנת המילה דוקא בקשר עם

Icterus neonatorum (24)

(25) אצל כ-25% של כל הילודים מופיעה צהבת, אצל ילדים פגים האחוז פי שנים ויותר.

מאמרו של ר' נתן 26: „כמה חליים מתחת ידיה, כמה תיגוקות הנמולים ומתים תחת ידיה. א"ר נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים. מלה ראשון ומת, שני ומת, שלישי ומת. רביעי הביאתו לפני וראיתי בשרו ירוק נסתכלתי בו ולא מצאתי בו דם ברית. אמרה לי מי אנו מולין אותו? אמרתי להם המתיני, והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית דתניגן תמן הקטן דחולה אין מולין אותו עד שיכריא והניחו אותו ומל אותו ונמצא הבן של חיים והוציאו שמו נתן בשמי, הוי כמו חלאים". לא תמיד קל לרופא להחליט אם הצהבת שהוא רואה ביום השמיני, היא סימן של מחלה ממשית (הרס דם) או רק סימן של בשלות מאוחרת. להבדל זה יהיו תוצאות בהלכה כפי שגראה. במקרים של ספק חשובות בדיקות מעבדתיות יסודיות, היכולות להבהיר את סיבת הצהבת.

כך מורה לנו המדע החדש את הדרך איך להבין את הביטוי: „התיגוק ירוק ביום השמיני". המדע בא לאותן המסקנות שמצאנו במחקר העיוני בתלמוד: אצל התיגוק ה„ירוק" לא היה מדובר על חוסר דם, אלא על סימן של צהבת.

3. עפ"י מחקר המסורת

המחקר הזה יהיה החוט השלישי בין ההוכחות ששינוי הצבע בתיגוק „הירוק" לא נגרם ע"י חוסר דם אלא ע"י צהבת. כל הספרות ההלכתית על המילה מימי התלמוד עד ימינו מלאה ויכוחים על תיגוקות ירוקים. קשה להניח שכל התיגוקות האלה סבלו ממחלה די נדירה — חוסר דם — ואילו על צהבת הילודים הרגילה שתקו הפוסקים, אע"פ שהיא תופעה יום-יומית. כבר ראינו שרש"י מזהה ירוק עם צהוב, ולכן מתקבל על הדעת, מן הסתם, שהילדים הירוקים בספרות הפוסקים היו צהובים. אכן יש לנו עדות ישירה שכבר בתקופתו של רש"י, כשהמהלים דיברו על „ירוק", התכוונו לצבע הצהוב. ר' יעקב הגזור 27, שחי באותה תקופה, כותב בפירושו בענין מילה, „מראה ירוק כגון מוריקא" שתרגומו כרום צהוב, כמו שהוכרנו לעיל.

מסורת כזאת, מלפני שמונה מאות שנה, היא הוכחה קולעת שאין עליה

(26) מדרש רבה שיר השירים ז „מה יפו".

ע"י גם מדרש תנחומא לך לך ט"ז „אמר ר' יוסי מילה סכנת נפשות היא". בגמ' גיטין גז ע"ב מפרש ר' יהושע בן לוי את הפסוק „כי עליך הורגנו כל היום" על המילה בשמיני, רש"י מסביר את מאמרו „דזימנין דמיית", והמהרש"א מוסיף: „מילה בומנה שהקטן רך ומסוכן למיתה". המציצה עשויה להקטין את סכנת המילה. ע"ד יעקב לוי, המציצה בפה לאור הרפואה, „נועם" ט' תשכ"ו.

(27) „זכרון ברית לראשונים", הוצאת גלסברג, ברלין 1892, ע' 56.

תשובה. עד היום הזה עומדת הצהבת במרכז דיוני דחית המילה. רק שהפוסקים האחרונים מוסיפים לפעמים לצבע הצהוב עוד צבע בגבול הספקטרום של צהוב שיש בו חשש סכנה⁽²⁸⁾.

ג.

כך הגיעו מדע הרפואה וההלכה לעמק השה. עד כאן ראינו ערך עיוני בהתאמה זו, אבל חשוב עוד יותר יהיה הערך המעשי. הארכנו בתיאור המדעי כדי להוכיח שהצהבת של הילד אינה תופעה בעלת גורם אחד אלא שישנם כמה סוגים של צהבת. יש שהצהבת סימן של מחלה ממש האוחזת את כל הגוף, ויש שהצהבת רק סימן של חוסר בשלות. הראשונים כבר ידעו על חוסר בשלות בתינוק הצהוב. כבר ר' יעקב הגוזר כותב⁽²⁹⁾ „דירוק טפי לא למהליה מ"ט משום דלא נגמר עדיין כל צרכו". גם להרמב"ם היו כנראה ידיעות על סיבה של הצהבת הטבעית של הילודים. הוא יחד סעיף מיוחד על התינוק חירוק ולא כלל אותו בין שאר החולים. כמו כן הוא ידע שהצהבת הזו אינה מופיעה עדיין בלידה. לשונו מוכיחה זאת: „ויחזרו מראיו". תיאור זה מתאים לצהבת הטבעית של הילודים⁽³⁰⁾. מובן מאליו שאין להניח שהיה בידי הרמב"ם להבחין בין הצהבת הקלה הזאת לבין הצורות החמורות של המחלה.

כך נוכל גם להבין שהמהר"ם רוטנבורג⁽³¹⁾ רואה כנראה מחלה ממש בכל מקרה של צהבת: „דלא גרע מחלצתו חמה דממתין לו עד שיבריא ונותנים לו ז' ימים להברות, וכ"ש האי".

ברבות העיתים לא היתה התקדמות בידיעות המדעיות על הצהבת, וחוסר הידיעות הביא לפעמים לידי השקפות תמוהות על עניני הטבע והרפואה שהשפיעו גם על פסיקת ההלכה. אנו קוראים למשל בספר „טוב טעם ודעת"⁽³²⁾, שהעובדה

(28) יעב"ץ. מגדל עוז (הברכה העליונה, הנחל החמישי): „מין ירוק כעין הזהב או כחתי או כמראה הכחול ודו"ק" אין מלין אותו. חכמת אדם (קמט ד'): „ירוק כולל גרין געל בל"א". בעל „נחל אשכול" כותב בספרו „ברית אברהם" (ר' צבי בנימין אויערבך), פראנקפורט דמיין, תר"ם, ע' 127: „קטן שהוא ירוק דהיינו שעור בשרו הוא געלב או גרין או בלויא".

(29) זכרון ברית לראשונים (ע"י לעיל).

(30) הרמב"ם סומך בעקיפין את ההלכה של התינוק חירוק — צהבת מחוסר בשלות — אל העובדא דר' נתן, אשר שם היתה הצהבת מחלה ממש ביסודה. וזאת בצדק. כי מה איכפת לנו מאיזו סיבה התהוותה הצהבת ע"מ לקבוע כי ברגע זה המילה מסוכנת.

(31) תשובות מהר"ם רוטנבורג, מוסד הרב קוק, חלק ב' ס' קנב.

(32) מהדורא קמא ס' כב.

שהתינוק נולד ירוק מצביעה על כך שזהו טבעו (ולא מחלה), ומפני זה אין צורך להמתין עוד שבעה ימים אחרי שסר הצבע. אכן אם נולד בעל צבע עור טבעי, כדרך כל אדם, ואחר כך נשתנה הצבע ונהיה ירוק, הרי זהו סימן של מחלה ואנו צריכים להמתין אחרי הבראתו עוד שבעה ימים. כל ההשקפה הזאת עומדת בניגוד לעובדות הרפואיות.

בתשובות „אות חיים ושלום“³³) מדובר באריכות על חילוקי הדעות בבעיה הזאת. פה אנו רואים עד כמה רחוקים ההנחות מעובדות הטבע. יש שם למשל דיעה אחת שאינה רוצה לזהות „ירוק“ עם „צהוב“, וכך באה לידי מסקנה: „בע“כ נראה לומר שבזמננו נשתנו הטבעיים דלא שכיח בתינוקות מראה גרין, רק געה'ל“. עד כדי כך רחוקה הדיעה ההיא מעובדות הטבע.

כיצד יכולה להשפיע למעשה מגמת הפוסקים להבדיל בין ה„ירוק“ דר' נתן ובין הצהבת, מראה לנו המכתב שבאגרות סופרים כתבי ר' עקיבא איגר³⁴). הוה עובדא בואלטפאלי „אך מוהל זקן מ"ץ דשם ואחוזות מרעיו אמרו כי בעירם לא יחושו ע"ז כי אין זה ירוק דר' נתן שבש"ס, ומלו הילד ולא ה' ביכולת המוהלים להשקיט שפך הדם כל היום בכל תחבולתם. ה' יכפר בעדם“ עכ"ל. אינני יודע מה היתה הסיבה הרפואית של שטף הדם, אבל אין אנו יכולים לשלול את ההנחה שהדם לא נקרש ע"י גורמי הצהבת, כפי שהסברתי לעיל.

בזמן האחרון ניסה הרב ד"ר יעקובוביץ³⁵) המשתדל בדרך כלל ללבן בעיות רפואה חדשות, לתת סקירה קצרה על הבעיה ההלכתית הזאת, אבל לדעתי לא הצליח לבאר את הענין כדי שרופא פשוט יבין אותו. הוא כותב: „כמה פוסקים תובעים דיחוי ברית מילה לשבעה ימים לאחר התקפה של צהבת מפני שאין (!) הם מזהים אותה עם 'חלצתו חמה' שבתלמוד³⁶). לדבריהם מעידים סימניה של זו האחרונה (איזו?) רק על התפתחות בלתי מספקת של התינוק ואילו הצהבת (איזו?) יש בה סכנה ויש לסווגה בין המחלות של שבעה ימים“. עכ"ל. (ההערות בסוגריים שלי. — י. ל.) לדאבוני לא הצלחתי להבין את דבריו. אולי יש איזה שיבוש בדבריו כתוצאה מהתרגום. אני זוכר מעשה רבתי זצ"ל, כשבאה אליהם בעיה הלכתית שיש בה

33) אות חיים ושלום, מהדורה שלישית, ירושלים תשכ"ה, ע' רמד.

34) מכתב מ"ז.

35) 1. הרב ד"ר ע. יעקובוביץ. בתינות הרפואה של ברית המילה בהלכה. הרופא העברי לה 1962, ע' 138.

2. „הרפואה והיהדות“, ירושלים תשכ"ו, ע' 246.

36) כידוע יש לחכות אחרי „חלצתו חמה“ שבעה ימים. עיין לקמן.

איוזו שהיא נגיעה במדע, ובפרט ברפואה, עד כמה היו מבררים את העובדות הרפואיות, ועד כמה היו מתעמקים בפרטי הבעיה המדעית, ורק אחר כך בנו על הבסיס הזה את פסק ההלכה, שיצא מידם מזוקק שבעתיים. כך אני מתאר לעצמי את הפגישה האמיתית בין המדע וההלכה כדי שתהיה לטובת שניהם. מאידך נחוצות גם לרופאים ידיעות מסוימות על יסודות ההלכה, כדי שייבנו מה דרוש לרבנים הרוצים לברר שאלותיהם. רק כך יכולים הרופאים להשיב כהוגן, וההלכה תהיה מבוססת על עדות ברורה והגיונית של המומחים.

ד.

ההלכות הנוגעות לדחית ברית המילה מטעם צהבת נובעות משני מקורות: א. חולה אין מלין אותו עד שיבריא וממתינים לו מעת שנתרפא מחליו שבעת ימים מעת לעת ואז מלין אותו. במה דברים אמורים שחלצתו חמה וכיוצא בו שהוא חולי שבכל הגוף. אבל אם חלה באחד מאבריו... ממתינים לו עד שיבריא ולאחר שיבריא מלין אותו מיד³⁷).

ההלכה הזאת מבוססת על המשנה³⁸ ועל שני מאמרים של שמואל (שהיה כידוע גם רופא מפורסם): 1. אפילו אחותו החמה שעה אחת ממתינין לו עד שלוש יומי (ירושלמי³⁹). ובתלמוד בבלי⁴⁰ אמר שמואל: חלצתו חמה (רש"י: נשלף ממנו החולי) נותנים לו כל שבעה להברותו. יש איפוא הבדל בין שני מאמרים אלו לענין ימי ההמתנה. להלכה אנו פוסקים כבבלי, אבל אנו יכולים לסמוך על הירושלמי בנוגע לטיב המחלה (דבא בבבלי שתקו מלפרש⁴¹): מחלה הדומה ל"אחותו חמה", מחלה הבאה על כל הגוף, אפילו שעה אחת, צריכים להמתין אחריה שבעה ימים, ורקון (צהבת כמחלה רצינית) בודאי הוא

(37) שו"ת יורה דעה, הלכות מילה, רסב ב.

(38) שבת, פ' יט ה.

(39) ירושלמי יבמות פ' ח. בתשובות מהר"ץ (ר' צבי הירש חיות) ע' לט: שלושים יום טעות סופר הוא. הרא"ש גרס: נותנים לו ז' ימים מיום שהבריא.

(40) גמ' שבת, קלז ע"א.

(41) "מטה לוי" חלק ב', ורנקורט ע"נ מוין תרצ"ג, ס' נב ע' 118. אם נניח שאין הירושלמי והבבלי חולקים בנוגע לטיב המחלה אלא על זמן ההמתנה — וכן שהירושלמי מדבר על שעת המחלה והבבלי על סוף המחלה — נוכל לפרש "חלצתו חמה" כרש"י ולא נזדקק לפירוש הר"ן (נדרים מא ע"א), "שלבשתו חמה". ע"ע השקפתו של הרופא ד"ר מ. ז. א. ("מדרש הרפואה" מאת משה פלדמן, תל אביב תרפ"ו, ע' 117).

כמו חלצתו חמה". (מטה לוי). ב. "קטן שהוא ירוק סימן שלא נפל בו דמו ואין מלין אותו עד שיפול בו דמו ויחזור מראהו כמראה שאר הקטנים" (42). לשון השו"ע מקבילה ללשון הרמב"ם שהבאנו בראש מאמרנו, אבל יש בה שינויים אחדים. השו"ע השמיט: 1. את היום השמיני; 2. את המלה ירוק ביותר. על הפוסקים לברר אם השו"ע שינה את הלשון בכוונה, ואם יצאו מכך חילוקי דעות להלכה. לדעת ה"חכמת אדם" תמוהה לשון השו"ע, והוא פוסק כלשון הרמב"ם: ירוק ביותר (43).

כן נוהגים גם מוהלים שלנו למול ביום השמיני אפילו אם נשאר עוד קצת צבע צהוב בעור.

מצד הרפואה אפשר לקבל עמדה זו, כי בהעלמות רוב הצהבת יש להניח שהכבד כבר עובד כתיקונו וגם התגובות הדרושות של הגוף (קרישת הדם (44) וכד') יפעלו כהוגן. לכן אין עוד לחשוש מסכנה.

לפי ההנחיות האלו יוכל הרופא להשיב את תשובתו המומחית:

1. במקרה של צהבת הנגרמת ע"י הרס דם אין ספק שקיימת מחלה התוקפת את כל הגוף, ויש סכנה במילה כל זמן שיש עוד צבע צהוב בעור. על סמך זה יכול הרב להחליט לדחות את המילה עד לאחר ז' ימים של הבראה אחרי חזרת הצבע הטבעי (לפי מטה לוי).

2. במקרה של צהבת ילודים רגילה: כל זמן שהצהבת עוד בתוקפה יש תוספת סכנה, אע"פ שאין זו מחלה אלא חוסר בשלות. אם עד היום השמיני עבר הצהוב ברובו, יש דעה בהלכה שיש חיוב למול בזמנה. לכן חשוב שהרופא יסתכל בילד מדי יום ביומו כדי להעריך אם דרגת הצהבת מתמעטת מיום ליום. כדי לקבוע את דרגות הצהבת באופן אובייקטיבי יותר, אפשר להשתמש במכשיר הנקרא „איטירומטר" (45) המראה את דרגות הצהבת לפי לוח מסוים.

(42) שו"ת יורה דעה הל' מילה רסג א.

(43) „חכמת אדם" קמט ד. ע"ע בספר „בית ישראל", „הערות ותוספות ותיקונים", הנדפס בסוף חכמת אדם, דפוס ירושלים, המביא דעת פוסקים שחולקים על פסק ה"חכמת אדם", הרב ש' ז' אויערבאך שליט"א מעיר לי: „מ"מ הואיל ולא כל הרופאים הם מומחים ובקל עלולים לטעות ולסכן ח"ו את הולד, לכן נכון יותר לענ"ד לא למול בשום פעם כשהתינוק עדיין ירוק ולא לסמוך בזה על רופאים".

(44) יש רופאים שבמקרים שהצהבת לא עברה לגמרי ומלין ביום השמיני, נותנים „ויטמין ק" כתרופה ליתר בטחון, כדי להבטיח את קרישת הדם המהירה.

(45) Icterometer מתוצרת בית החרושת Ingram באנגליה (18 Birmingham), שאנו משתמשים בו כעת במחלקת ילודים בביה"ח „בקר חולים" בירושלים.

3. במקרה של צהבת ילודים רגילה הנמשכת עוד עד היום השמיני: אין זאת מחלה (כמו במס' 2), אבל הצהבת מראה עוד על סכנה יתרה ע"י חוסר תגובות שונות בגוף. על סמך תשובה זו של הרופא יוכל הרב להחליט לדחות את המילה עד שיחזור מראה הילד כמראה הקטנים הבריאים. ואז ימולו מיד ואין צורך לחכות עוד שבעה ימים (לפי שהצהבת הזאת לא היתה מחלה, והצבע הורד נותן לנו כבר את הבטחון שאין עוד הפרעה בתגובות התינוק).

— — — —

רק בשיתוף פעולה בין ההלכה ובין מדע הרפואה אפשר להגן על החיים והבריאות של התינוק הרך הנימול ולשים לב למאמרו של הרמב"ם: „אין מלין אלא ולד שאין בו שום חולי, שסכנת נפשות דוחה את הכל. ואפשר למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם“.

הנני מביע את תודתי להרה"ג ר' ש' ז' אויערבאך שליט"א על שעבר על מאמרי והעיר את הערותיו, וגם ל„מכון התלמוד הישראלי השלם“ בעד השימוש בכתבי יד ובצלומים שבידם.